

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ

ՏԻԳՐԱՆ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

*ՀՀԳԱԱ Գիտականության միջազգային կենտրոն, քաղաքագիտության ամբիոնի վարիչ,
քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ*

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՆ ԱՌՆԶՎՈՂ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԻ ԻՐԱՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

Հոդվածում ներկայացվում են Խորհրդային Միության կազմավորման տարիներին ու հետագա շրջանում Լեռնային Ղարաբաղին առնչվող իրավաքաղաքական նշանակություն ունեցող մի շարք իրադարձություններ, վերլուծվում է դրանց ազդեցությունը կոնկրետ ժամանակահատվածներում հիմնախնդրի կարգավորման հնարավորությունների վրա, ինչպես նաև այդ փաստերը գնահատվում են Ղարաբաղյան հակամարտության ներկայացման փոփոխությունների համատեքստում:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ՝ ազգային ինքնություն, անկախություն, անվտանգություն, տարածքային ամբողջականություն, ինքնավարություն, բռնություն, բնակչություն:

Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը, որը ամենահին հակամարտություններից է նախկին ԽՍՀՄ տարածքում, հետզհետե ավելի շատ է ձեռք բերում ձգձգված միջազգային և միջպետական խնդրի կարգավիճակ՝ զարգացման շղարշոտ հեռանկարներով: Սկզբնավորվելով 20-րդ դարի 80-ական թվականների վերջին (դեռևս ԽՍՀՄ քաղաքական տարածքում)՝ այն ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ինքնաբերաբար վերածվեց երկու նորանկախ պետությունների՝ Հայաստանի և Ադրբեյջանի միջպետական խնդրի:

Խորհրդային Միության կառավար-

ման պետական համակարգում միութենական 15 հանրապետություններից բացի՝ եղել են նաև ինքնավար հանրապետություններ, մարզեր և օկրուգներ, որոնցից հինգը Անդրկովկասում էին, երեքը՝ Վրաստանում (Աբխազիա, Աջարիա և Հարավային Օսիա), երկուսը՝ Խորհրդային Ադրբեյջանում (Նախիջևան և Լեռնային Ղարաբաղ): Ըստ Խորհրդային ինքնավարությունների տրամաբանության՝ Ղարաբաղում պետք է բնակվեին ղարաբաղցիներ (ազգի մասով), մինչդեռ աշխարհում նման ժողովուրդ և լեզու գոյություն չունի, ևս մեկ անումալիա՝ միութենական 15 հանրապետություններից միայն Հայաստանն ու հայ ժողովուրդն էին, որոնք, ունենալով միութենական հանրապետության կարգավիճակ, ունեին մեկ այլ ազգային միավորում՝ ի դեմս ԼՂԻՄ-ի, հարևան միութենական հանրապետության սահմաններում:

1917թ. փետրվարին Ռուսական կայսրությունում, որի մաս էր կազմում նաև Անդրկովկասը, հեղափոխության հաղթանակի արդյունքում իշխան Գեորգի Լվովի նախագահությամբ կազմվում է Պետրոգրադի ժամանակավոր կառավարությունը: Ժամանակավոր կառավարությունը, որի իշխանությունը շարունակվեց ընդամենը ինը ամիս, մարտին ձևավորեց հանձնաժողով՝ Անդրկովկասի հատուկ կոմիտեն (Օգակոմ), Անդր-

կովկասը և Օսմանյան կայսրությունից գրավված տարածքները ղեկավարելու համար: Անդրկովկասի հայերը, վրացիները և թաթարները ողջունեցին փետրվարյան հեղափոխությունը, որը տապալեց Ռոմանովների դինաստիայի երեքհարյուրամյա գահակալությունը: Հայերը նաև ոգեշնչված էին Արևմտահայաստանի կարգավիճակի վերաբերյալ ժամանակավոր կառավարության նպաստավոր հայտարարություններից: Նույն թվականի նոյեմբերին՝ համառուսաստանյան սահմանադիր ժողովի ընտրություններում, վրաց մենշևիկները, մահմեդական մուսավաթականները և հայ դաշնակցականները շահեցին Անդրկովկասում քվեների ավելի քան 75 տոկոսը: Սահմանադիր ժողովը, որը պետք է որոշեր պետության վարչաձևը, գումարվեց միայն մեկ օր և 1918թ. հունվարին ցրվեց բոլշևիկյան նոր կառավարության հրամանով:

1918թ. ապրիլի 22-ին մենշևիկները Սեյմի մահմեդական խմբակցությունների աջակցությամբ առաջարկեցին հիմնադրել անկախ Անդրկովկասյան ժողովրդական Դաշնակցային Հանրապետություն [8, էջ 77]: Մայիսի 26-ին, 27-ին և 28-ին Վրաստանը, Ադրբեջանը և Հայաստանը հռչակեցին իրենց անկախությունը [3, էջ 5], սակայն նորահռչակ Ադրբեջանական Դեմոկրատական Հանրապետության կառավարությունը չէր կարող ժամանել իր հռչակած մայրաքաղաք Բաքու, քանի որ քաղաքական իշխանությունն այնտեղ գտնվում էր հայերի կողմից ընտրված Բաքվի խորհրդի ձեռքում, և Կովկասյան թաթարները բավարար ներուժ չունեին Անդրկովկասի մահմեդական խորհրդի անունից հռչակած պետությանը իրավական հենք տալու համար [10, էջ 16]: Ղարաբաղի հայերը, հաշվի առնելով այն փաստը, որ Թուրքիային հակադրվող Հայաստանը Ղարաբաղից անջատված էր և Ադրբեջանի հավակնությունների դեմ պայքարի հարցում ի վիճակի չէր գործուն օգ-

նություն տրամադրելու Ղարաբաղին, որոշեցին քաղաքական և իրավական ինքնուրույն ուղեգիծ որդեգրել:

Որպես վերջինիս դրսևորում՝ 1918թ. հուլիսի 22-ին Ղարաբաղի ազգային ներկայացուցիչների առաջին համագումարում Ղարաբաղը հայտարարվեց ինքնուրույն վարչաքաղաքական միավոր, ձևավորվեց Ղարաբաղի Հայկական Ազգային խորհուրդը և մերժվեցին Ադրբեջանի հավակնությունները՝ հայտարարելով, որ Լեռնային Ղարաբաղը երբեք Ադրբեջանական Հանրապետության մաս չի կազմել: 1918-20թթ. ԼՂ բնակչության լիազոր ներկայացուցիչների բոլոր ինը համագումարները, բացառությամբ յոթերորդի, մերժել են ԼՂ նկատմամբ ԱԴՀ հավակնությունները և երկրամասը հայտարարել են ՀՀ անկապտելի մաս[9, էջ 11]: Ղարաբաղցիները, երկրամասը հայտարարելով Հայաստանի անկապտելի մաս, միաժամանակ տեղում ձևավորում էին օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմիններ, քանի որ լավ գիտակցում էին, որ ցեղասպանության վերքը չբուժած Հայաստանը ի վիճակի չէր իր պաշտպանության տակ առնել Արցախը: 1918-1920թթ. Լեռնային Ղարաբաղը ինքնուրույն վարչաքաղաքական միավոր էր՝ ինքնիշխանության բոլոր բաղադրիչներով:

Ընդ որում, Ազգերի լիգայի ոչ մի անդամ երկիր չի ծանաչել Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետությունը, նաև նրա «տարածքային ամբողջականությունը» 1918-20թթ. նրա կողմից ներկայացված սահմանագծմամբ, քանի որ դրանք դուրս էին ԱԴՀ-ի վերահսկողությունից [15]: Մինչև թուրքական ռազմական ինտերվենցիան Բաքվում և Շուշիում իշխանությունների ազգային հենարանը հայերն էին, և բնական է, որ 1918-20թթ. Արևելյան Անդրկովկասի երկու գլխավոր համայնքների՝ հայերի և կովկասյան թաթարների միջև բոլորոքված էթնոքաղաքական վեճն, ըստ էության, ողջ երկրամասի ազգային-պետական կարգա-

վիճակի շուրջ էր: Սա նշանակում է, որ մինչև թուրքական ինտերվենցիան Ղարաբաղյան հակամարտությունը որպես այդպիսին չկար, իսկ էթնոքաղաքական հակամարտության ուժերի հարաբերակցությունը 1917թ. Արևելյան Անդրկովկասում բացառում էր կովկասյան թաթարների ազգային պետության ստեղծումը, եթե չլիներ Թուրքիայի միջամտությունը: 1918թ. սեպտեմբերին թուրքական կանոնավոր զորքերը գրավեցին Բաքուն և իշխանությունը հանձնեցին մուսավաթական կառավարությանը: Ադրբեջանական Հանրապետությունը Թուրքիայի կողմից նոր թուրքական պետություն հիմնելու փորձ էր, իսկ «Ադրբեջան» անվանումը թափանցիկ ակնարկ էր պարսկական այդ տարածքին հավակնելու (Իրանի հյուսիս-արևմուտքում) Թուրքիայի պլանների վերաբերյալ [10, էջ 18]:

«Ադրբեջանցիներ» և «ադրբեջաներեն» բառերը՝ որպես ժողովուրդ և լեզու բնութագրող եզրեր, միայն տարիներ հետո առաջացան՝ որպես հետևանք «Ադրբեջան» պետության կազմավորման: Համաշխարհային պատմության մեջ սա եզակի դեպք էր. նախ ստեղծված պետություն, ապա այդ անունով՝ ժողովուրդ և լեզու: Նրանք, ովքեր 1936թ. իրենց կոչեցին ադրբեջանցիներ, մինչ այդ անգամ հաստատված միասնական անուն չունեին. երբեմն կոչվում էին թաթարներ կամ մուսուլմաններ, երբեմն էլ թյուրքեր [4, էջ 52-53]: 1923թ. հուլիսի 31-ի Ադրբեջանական Կենտրոնական գործադիր կոմիտեի դեկրետը՝ «Ադրբեջանական ՍԽՀ պետական հիմնարկների ազգայնացման մասին», արձանագրում էր. «Ադրբեջանում խորհրդային իշխանության հռչակման պահից թուրքերենը՝ որպես մեծամասնության լեզու, հռչակվել է պետական: Ղարաբաղյան ինքնավար մարզի հետ հարաբերությունների լեզուն հայերենն էր»: 1920թ. ապրիլին խորհրդային իշխանության հաղթանակն Ադրբեջանում, իսկ մայիսին՝ Լեռնային Ղարաբաղում

հնարավորություն ստեղծեց թուրքական ինտերվենցիայի և մուսավաթականների նկրտումների հետևանքների վերացման համար: Լեռնային Ղարաբաղում խորհրդային իշխանություն հաստատելով՝ մարզի գյուղացիական ժողովները Խորհրդային Ռուսաստանին դիմեցին հովանավորության խնդրանքով, մինչդեռ ԱդրԽՍՀ կառավարությունը անմիջապես Ղարաբաղը Ադրբեջանին միացնելու մասին վերջնագիր ներկայացրեց, սակայն ղարաբաղցիները մերժեցին այդ վերջնագիրը [3, էջ 6]: Ադրբեջանի կողմից երկրամասի բռնազավթումը կանխելու համար հարց ծագեց՝ Խորհրդային Ռուսաստանի զորքերը մտցնելու մասին, սակայն Ադրբեջանի ղեկավարությունը, գիտակցելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի և մշտապես Հայաստանին պատկանող տարածքների բռնազավթման քաղաքականությունը ցանկալի արդյունք չի տալիս՝ իր նպատակներին հասնելու համար, դիմեց այլ միջոցների:

Հայաստանում Խորհրդային իշխանության հաստատման հաջորդ օրը Ադրբեջանի Հեղկոմը 1920թ. նոյեմբերի 30-ի հեռագրով և 1920թ. դեկտեմբերի 1-ի հռչակագրով հայտարարեց այն մասին, որ Ադրբեջանը հրաժարվում է Ղարաբաղի, Ջանգեզուրի և Նախիջևանի նկատմամբ պահանջատիրությունից, սակայն, հաջորդ օրը՝ դեկտեմբերի 2-ին, մամուլում հրապարակվեց հռչակագրի փոփոխված տեքստ. Նախիջևանը և Ջանգեզուրը ձանաչվեցին ՀԽՍՀ-ի անբաժանելի տարածքներ, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ ձևակերպումը փոփոխվեց, հռչակվեց, որ Խորհրդային Ադրբեջանը ձանաչում է ԼՂ ժողովրդի ազատ և լրիվ ինքնորոշման իրավունքը: Հենվելով Ղարաբաղի ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողովի համագումարների՝ մինչ այդ ընդունած որոշումների և ԱդրԽՍՀ-ի հետ ձեռքբերված համաձայնության վրա՝ ՀԽՍՀ կառավարությունը 1921թ. հունիսի 12-ին ԼՂ-ն հռչակեց իր անբաժանելի մաս[14]: Նա-

խիջևանն իր հերթին 1920թ. նոյեմբերից մինչև 1921թ. մարտը ՀԽՍՀ տարածք էր և ձանաչված էր ինչպես ԱԽՍՀ, այնպես էլ ՌՍՍՀ-ի կողմից [9, էջ13]:

Այսպիսով՝ կարելի է արձանագրել, որ երկու պետությունների իրավասու օրգանները հայտարարեցին և իրավաբանորեն ձևակերպեցին միջազգային համաձայնագիր՝ հրապարակված հուշագրի տեսքով: Ըստ էության՝ դա նշանակում էր, որ Ադրբեջանի կողմից նախաձեռնված տարածքային վեճը պետք է վերանա: Սակայն այդ որոշումը չիրագործվեց՝ Ադրբեջանի ղեկավարության դիրքորոշումը արմատապես փոխելու և Կովբյուրոյի անդամների անսկզբունքային Ղարաբաղի կարգավիճակը որոշվեց հօգուտ Հայաստանի, սակայն, դրան հակառակ, 1921թ. հուլիսի 5-ին Կովբյուրոն Ի. Ստալինի ձնշմամբ ընդունեց հակադիր և Ղարաբաղի հայերի համար կործանարար որոշում. «Ելնելով հայերի և մուսուլմանների միջև ազգային խաղաղության անհրաժեշտությունից, Լեռնային և Դաշտային Ղարաբաղի տնտեսական կապից, Ադրբեջանի հետ նրա մշտական կապից՝ Լեռնային Ղարաբաղը թողնել Ադրբեջանի կազմում, նրան ընձեռել մարզային լայն ինքնավարություն՝ վարչական կենտրոն ունենալով Շուշի քաղաքը, որը մտնում է ինքնավար մարզի կազմի մեջ»[3, էջ 7]:

Հարկ է նշել, որ Կովբյուրոյի որոշման մեջ որպես որոշման կեղծ քաղաքական հիմնավորում՝ ամրագրված էր Ադրբեջանի երկու հիմնական ազգերի՝ «հայերի և մահմեդականների միջև ազգային հաշտեցման» անհրաժեշտության գաղափարը: Ադրբեջանի հիմնվել է որպես հայերի ու մուսուլմանների ընդհանուր պետություն, որտեղ հայերը դիտվել են որպես այդ ինտերնացիոնալ հանրապետության հիմնադիր ազգերից մեկը: Որոշումն իրավական տեսանկյունից էլ ունի խիստ թերություններ: Այնտեղ նշվում էր, որ «ԼՂ-ն պետք է թողնել Ադրբեջանի կազմում», այնինչ՝ մինչ

որոշումը ԼՂ-ն որևէ կարգավիճակով չէր եղել Ադրբեջանի մաս, ուստի հնարավոր չէր այն թողնել Ադրբեջանի կազմում: Դրա ապացույցն է հանդիսանում նաև այն հանգամանքը, որ նախ խորհրդային իշխանությունը Ղարաբաղում հռչակվել է 1920թ. մայիսին՝ Ադրբեջանի խորհրդայնացումից մեկ ամիս հետո, երկրորդ՝ իրոք Ադրբեջանին պատկանող տարածքներից ոչ մեկը նրա կազմի մեջ չի «թողնվել» Կովբյուրոյի կամ որևէ այլ մարմնի որոշմամբ:

Ինքնավար հայկական մարզը կազմավորվեց Ադրբեջանի ԿԳԿ 1923թ. հուլիսի 7-ի դեկրետով, որի մեջ հանրաքվեի մասին նույնիսկ չի հիշատակվում: Ըստ որում՝ ԼՂԻՄ-ից դուրս մնացին Ղարաբաղի բնիկ հայ բնակչություն ունեցող ընդարձակ տարածքները: Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության ձնշող մեծամասնությունը կազմող հայությունը հետագայում մեկ անգամ չէ, որ դիմել է ԽՍՀՄ ղեկավարությանը՝ խնդրելով վերանայել Լեռնային Ղարաբաղի ենթակայության հարցը: Առավել ևս, որ մշտապես ենթարկվել է խտրական վերաբերմունքի ու ճնշումների: Դա հաստատող բազմաթիվ փաստերից մի քանի օրինակ. Խորհրդային Միության կազմում գոյություն ունեւ որթ ինքնավար մարզ, կազմավորումից մինչև 1986թ. այդ մարզերի բնակչությունն աճել է 60 տոկոսից մինչև 4 անգամ, մինչդեռ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչությունը՝ միայն 12 տոկոսով, ինչը բացարձակապես չի համապատասխանում այդ տարիներին Լեռնային Ղարաբաղում արձանագրված ծնելիության մակարդակին: Ընդ որում, այդ նույն ընթացքում Հայաստանի ու Ադրբեջանի բնակչությունն աճել է մի քանի անգամ [6, էջ 374]:

Հայրենական մեծ պատերազմում՝ Խորհրդային Միության տարած հաղթանակից անմիջապես հետո, ԽՍՀՄ կենտրոնական մարմինների առջև Ղարաբաղյան հարցն արթնացնելու լուրջ փորձեր են ձեռնարկվել: 1945թ. նոյեմ-

բերին Հայաստանի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Գրիգոր Հարությունյանը (Հարությունով, Արութինով) դիմել է Ստալինին և երկրորդ քարտուղար Մալենկովին: Հարությունյանն ընդգծում է, որ մարզի 153 հազար բնակիչներից 137 հազարը հայեր են, դարաբաղի գյուղատնտեսությունը նման է Հայաստանի լեռնային մասին, և Ղարաբաղը Հայաստանի կազմի մեջ մտցնելը շատ ավելի կնպաստեր նրա զարգացմանը և կրթելավվեր տնտեսության ղեկավարումը [7, էջ 57]:

1946թ. Հայաստանի ղեկավարությունը, վկայակոչելով տասնյակ հազարավոր սփյուռքահայերի հայրենադարձությունը, Մոսկվայում անց է կացնում խորհրդակցություն: Խոսք էր գնում նաև Նախիջևանը Հայաստանին միացնելու մասին: Դրանով Ստալինը ծրագրել էր պատժել Թուրքիային, քանի որ վերջինս պատերազմի առաջին տարիներին ակնհայտ բարյացակամ վերաբերմունք էր ցուցաբերել Ֆաշիստական Գերմանիային ԽՍՀՄ դեմ պատերազմում: Ապագայում Թուրքիայից ազատագրվելիք հայկական տարածքներում, որտեղ ծրագրվել էր ստեղծել կուսակցության մարզային երկու կոմիտե, արդեն նշանակվել էին քարտուղարներ: Կարսի մարզկոմի քարտուղարի պաշտոնում հաստատվել էր Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի քարտուղար Անտոն Քոչինյանը:

1965թ. հունիսի 28-ին 13 արցախցի կոմունիստների ստորագրությամբ նամակ է հանձնվում ԽՄԿԿ Կենտկոմին: Նամակն ուղարկվել էր Բրեժնևին, Կոսիգինին և Միկոյանին. «Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության 85 տոկոսը հայեր են, և նրանք անհիշելի ժամանակներից ապրում են այս հողի վրա, իսկ հողը պատկանում է նրան, ով ապրում է նրա վրա: Այս ձմարտությունը շատ լավ են հասկացել նրանք, ովքեր 1920թ. Ղարաբաղը տվել են հենց նոր ստեղծված Խորհրդային Հայաստանին: Սակայն հետագայում Ստալինի թեթև ձեռքով բե-

կանվել է Ղարաբաղի վերամիավորումը Հայաստանին: Դիմելով Ձեզ՝ մենք համոզված ենք, որ ԽՄԿԿ Կենտկոմը և Խորհրդային կառավարությունը, որոնք միշտ և ամենուրեք պաշտպանում են բոլոր ազգերի շահերը, անհապաղ իրենց բարի ուշադրությունը կդարձնեն ղարաբաղցի հայերի օրինական ձայնին և մարզը կվերամիավորեն ՀԽՍՀ-ին» [12, էջ 214]:

Ղարաբաղը Հայաստանի հետ վերամիավորելու պաշտոնական նախաձեռնությամբ Հայաստանն ու նրա ղեկավարությունը ևս մեկ փորձ են անում 1972թ.՝ օգտագործելով Սուևովի արձակուրդի մեջ լինելու առիթը: Քարտուղարության որոշմամբ, որը վարում էր Կիրիլենկոն, Հայաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարությանը հանձնարարվում է համատեղ ուսումնասիրել և լուծում առաջարկել: Սակայն երկու երկրների ղեկավարները այդպես էլ որևէ համաձայնության չեն գալիս: 1972թ. սեպտեմբերի 30-ին ԼՂԻՄ-ը Հայաստանին միացնելու խնդրանքով ԽՄԿԿ Կենտկոմը նամակ է ուղարկում՝ կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Քոչինյանի և նախարարների խորհրդի նախագահ Բադալ Մուրադյանի ստորագրություններով: «Այդ նամակը գրվեց Քաղբյուրոյի անդամ Ալեքսանդր Շելեպինի՝ Երևան կատարած այցից հետո: Հայաստանի ղեկավարության և նրա միջև խոսակցություն էր եղել Ղարաբաղի վերաբերյալ, և Շելեպինը խոստացել էր հնարավորինս աջակցել հարցի՝ մեզ համար դրական լուծմանը: Նամակը ստանալուց հետո Շելեպինը խոսակցություն է ունեցել Բրեժնևի հետ, ու նրա համառ պնդումներից հետո Քաղբյուրոյի որոշմամբ ստեղծվեց հատուկ հանձնաժողով Ղարաբաղի հիմնախնդիրը քննարկելու և առաջարկություն կայացնելու համար» [5, էջ 195]:

1973թ. հուլիսին՝ ԼՂԻՄ-ի ձևավորման 50-ամյակի կապակցությամբ, մարզկոմի առաջին քարտուղար Գուր-

գեն Մելքունյանը և մարզխորհրդի գործկոմի նախագահ Մուշեղ Օհանջանյանը հորեկյանը բարձր մակարդակով անցկացնելու նպատակով հրավերներ են ուղարկում ծնունդով ղարաբաղցի մի քանի տասնյակ գեներալների, մարշալների, ակադեմիկոսների, կրթության, գիտության, մշակույթի գործիչների, սակայն, Բաքվում պատրվակ են բռնում, իբր հուլիսը բերքահավաքի եռուն շրջան է, և Ադրբեջանի ղեկավարությունը հնարավորություն չունի մասնակցելու միջոցառմանը, ուստի նպատակահարմար է միջոցառումը հետաձգել մինչև աշուն: 1973թ. հոկտեմբերի 1-ին Մելքունյանին ազատում են պաշտոնից և աշխատանքի տեղափոխում Բաքու: Նրա փոխարեն ուղարկում են Բորիս Կևորկովին: Ամիսներ անց մարզգործկոմի նախագահի պաշտոնից ազատվում և Բաքու է տեղափոխվում նաև Օհանջանյանը: Մելքունյանի և Օհանջանյանի նպատակը՝ տոնակատարություններին տալ համամիութենական նշանակություն, ընդծել ԼՂԻՄ-ի հայկականությունը, հաջողություն չի ունենում:

Ղարաբաղյան հարցը կրկին ուշադրության կենտրոնում հայտնվեց 1977թ., երբ քննարկվում էր ԽՍՀՄ նոր սահմանադրության նախագիծը: ԽՍՀՄ նախարարների խորհրդի նախագահության նիստի նոյեմբերի 23-ի արձանագրությունում նշվում էր, որ «տասնամյակներ առաջ Լեռնային Ղարաբաղն արհեստականորեն միացվել է Ադրբեջանին»: «Հաշվի չեն առնվել մարզի պատմական անցյալը, նրա ազգային կազմը, ժողովրդի ցանկությունը և տնտեսական շահերը: Անցել են տասնամյակներ, և Ղարաբաղի հարցը շարունակվում է հղովվել՝ անհանգստություն և անբարյացկամության պահեր ստեղծելով դարավոր բարեկամությամբ շաղկապված երկու հարևան ժողովուրդների միջև: Պետք է Լեռնային Ղարաբաղը (հայերեն «Արցախ») միացնել ՀայկԽՍՀ-ին» [2]:

Ամփոփելով հոդվածում ներկայաց-

ված վերլուծությունը՝ պետք է փաստել, որ Ղարաբաղյան հակամարտության արմատները պետք է փնտրել դեռ Խորհրդային պետության կազմավորման շրջանում: Որոշ մասնագետներ Ղարաբաղյան ազատագրական շարժման սկիզբ են համարում 1980-ական թվականների վերջը: Սակայն փաստերը վկայում են, որ անգամ Խորհրդային Ադրբեջանի բռնակալության պայմաններում արցախահայությունը երբեք չի համակերպվել Հայաստանից կտրված լինելու ու բռնաճնշումներին ենթարկվելու հանգամանքի հետ, երբեք չի դադարեցրել իր պայքարը հանուն հայ ժողովրդի միասնականության վերականգնման: Արցախահայության ազատագրական պայքարի պատմական վաղեմության ապացույց է 1917-1918թթ. կազմակերպված ինքնապաշտպանությունը: Բայց Թուրքիայի ու անգլիացիների աջակցության և բոլշևիկների միջամտության շնորհիվ ադրբեջանցի մուսավաթականներին, ապա կոմունիստներին որոշակիորեն հաջողվեց կասեցնել արցախահայության դիմադրությունը: Իսկ 1966թ. օգոստոսի 8-ին Կենտկոմի քարտուղարությունն ընդունել էր որոշում, որով հանձնարարվում էր Ադրբեջանի ու Հայաստանի ղեկավարներին համատեղ ջանքերով քննել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը ՀԽՍՀ-ին միացնելու հնարավորությունը և իրենց առաջարկությունները ներկայացնելու ԽՄԿԿ Կենտկոմ՝ հարցի վերջնական լուծման համար: Նշվում էր նաև հիմքը՝ Լեռնային Ղարաբաղից ստացված համապատասխան դիմումներն ու միջնորդագրերը, սակայն հիմնախնդիրը ԽՍՀՄ գոյության ողջ շրջանում այդպես էլ որևէ հստակ կարգավորման չենթարկվեց:

Հոդվածի ներկայացման տարեթիվը՝
24.02.2015

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Արցախն պատմական տեղեկանք», Հայկական ժողովրդական շարժում, Բեյրութ, 1988:
2. ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահության 1977թ. նոյեմբերի 27-ի նիստի արձանագրություն, թիվ 61.11-4133:
3. Վ. Թովմասյան, Վ. Աթաջանյան, Յու. Ներսիսյան, Ղարաբաղյան հարց, Ստեփանակերտ, 1991:
4. Տ. Թորոսյան, ԼՂ հակամարտության կարգավորումը միջազգային իրավունքի շրջանակներում, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2008:
5. Ալ. Կիրակոսյան, «Մայրամուտի շեմին. Հուշեր և մտորումներ» Եր., 2002:
6. Թ. Հակոբյան, Արցախյան օրագիր, Երևան-Ստեփանակերտ, 2011:
7. Գ. Հարությունյան, Կյանքը և գործունեությունը, Եր., ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ, 2000:
8. Ռ. Հովհաննիսյան, Ղարաբաղյան հակամարտությունը, Եր., 1997:
9. Ալ. Մանասյան, Ղարաբաղյան հիմնախնդիր: Փաստեր և փաստաթղթեր: Եր., 2005:
10. Ալ. Մանասյան, Ա. Ղևոնդյան, Լեռնային Ղարաբաղ, ինչպես է դա եղել, Եր., Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն, 2011:
11. Յու. Ներսիսյան, Ղարաբաղյան հարց, Ստեփանակերտ 1991:
12. Բ. Ուրարբյան, Արցախյան գոյապայքար, Եր., 1994:
13. Байков Б.Л. Воспоминания о революции в Закавказье (1918-1920гг.) Архив русской революции, Берлин, 1923г.
14. Декларация Совнаркома ССР Армении «Об объявлении Нагорного Карабаха, Зангезура и Нахичевана составной частью Армянской ССР» от 12 июня 1921г.
15. «О территориальных претензиях АДР. (сентябрь- апрель 1918-1920гг.), представленных в Лигу Наций». Архив. СР 2/45).

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ СОБЫТИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА, КАСАЮЩИЕСЯ ПРОБЛЕМЫ НАГОРНОГО КАРАБАХА

ТИГРАН КОЧАРЯН

*Национальная Академия Наук РА, Международный научно-образовательный центр,
заведующий кафедрой политологии, доктор политических наук, доцент*

В статье представлены некоторые значимые политико-правовые события в годы образования Советского Союза и дальнейшего периода, анализируется их воздействие на возможности регулирования проблемы в конкретные временные отрезки, а также дана оценка данных фактов в контексте изменения способов представления Карабахского конфликта.

Дата представления статьи: 24.02.2015

ON SOME POLITICAL-LEGAL EVENTS OF THE SOVIET PERIOD CONCERNING THE PROBLEM OF NAGORNO-KARABAKH

TIGRAN KOCHARYAN

International Scientific-Educational Center of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Head of the Chair of Political Science, Doctor of the Political Science, Associate professor

The article presents some important political and legal events of the Soviet Union formation and a further period. The impact on the possibility of the problem regulation in specific time periods is analyzed, as well as the facts in the context of changing ways of presenting the Karabakh conflict are evaluated.

Article submission date: 24.02.2015